

## บทที่ 2

### วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งแบบมีพันธะสัญญาในจังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยได้รวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเอกสารและงานวิจัยออกเป็น 4 ประเด็นดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา
3. การผลิตมันฝรั่งในประเทศไทย
4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

#### 1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ

ความพึงพอใจ (satisfaction) เป็นทัศนคติอย่างหนึ่งที่เป็นนามธรรม ไม่สามารถมองเห็นเป็นรูปร่างได้ การที่เราจะทราบว่า บุคคลมีความพึงพอใจหรือไม่ สามารถสังเกตโดยการแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน จึงเป็นการยากที่จะวัดความพึงพอใจโดยตรง แต่สามารถวัดได้โดยทางอ้อม โดยการวัดความคิดเห็นของบุคคลเหล่านั้น และการแสดงความคิดเห็นนั้นจะต้องตรงกับความรู้สึกที่แท้จริง จึงสามารถวัดความพึงพอใจนั้นได้ พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2538: 600) ได้ให้ความหมายของคำว่า “พึงพอใจ” หมายถึง ชอบใจ ถูกใจตามที่ต้องการ

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2541: 45) ได้กล่าวว่า ความพึงพอใจของลูกค้า (customer satisfaction) เป็นความรู้สึกของคนที่มี ระดับความพอใจที่เป็นผลจากการเปรียบเทียบผลิตภัณฑ์ที่ได้รับตามที่เห็น และเข้าใจกับความคาดหวัง (expectation) หากบุคคลเห็นและเข้าใจการทำงานของผลิตภัณฑ์ต่ำกว่าความคาดหวัง จะส่งผลให้บุคคลนั้นเกิดความไม่พึงพอใจ และถ้าผลที่ได้รับจากการทำงานของผลิตภัณฑ์สูงกว่าความคาดหวัง ก็จะเกิดความประทับใจ ซึ่งจะเกิดผลต่อการตัดสินใจซื้อซ้ำของลูกค้า และประชาสัมพันธ์ถึงสิ่งดี และไม่ดีของผลิตภัณฑ์ต่อบุคคลอื่นต่อไป

สุภาลักษณ์ ชัยอนันต์ (2540: 16-17) มีแนวคิดว่า ความพึงพอใจเป็นทัศนคติอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเป็นนามธรรมไม่สามารถที่จะมองเห็นเป็นรูปร่างได้ การที่เราจะทราบว่า บุคคลมีความพึงพอใจหรือไม่สามารถสังเกตได้จาก การแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน จึงเป็นการยากที่จะวัดความพึงพอใจได้โดยตรง แต่สามารถวัดได้อ้อมได้โดยการวัดความคิดเห็นของบุคคลเหล่านั้นแทน

และการแสดงความคิดเห็นนั้นจะต้องตรงกับความรู้สึกที่แท้จริง จึงจะสามารถวัดความพึงพอใจนั้นได้

บุญเรียง ขจรศิลป์ (2528: 135-137) ที่กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นการแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน เราสามารถวัดทัศนคติของบุคคลแทนแต่อาจเกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้เช่นกัน หากบุคคลเหล่านั้นแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกับความรู้สึกของตน และเสนอว่าเทคนิคของ Likert เป็นแบบหนึ่งที่สามารถใช้ได้ สถานการณ์เช่นนี้

ธงชัย มากสกุล อ่างใน ลือศักดิ์ คงสุข (2545: 28) ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจว่าเป็นทัศนคติอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่สามารถมองเห็นรูปร่างได้ เป็นความรู้สึกส่วนตัวที่เป็นสุข เมื่อได้รับการตอบสนองตามความต้องการของตนเองในสิ่งที่ขาดหายไป และเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมในการแสดงออกของบุคคล ที่มีผลต่อการเลือกที่จะปฏิบัติในกิจกรรมนั้น

สมยศ นาวิการ (2533: 98) กล่าวว่า ความพึงพอใจ คือ ความรู้สึกที่ดี โดยส่วนรวมของคณต่งานของพวกเขามือกล่าวว่ามีความพึงพอใจสูง โดยทั่วไปจะหมายความว่าชอบ และให้คูลค่ากับงานของพวกเขาส่ง และมีความรู้สึกที่ดีต่องานของเขา

เทพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ (2529: 98) กล่าวว่า ความพอใจในงานเป็นภาวะของความพึงพอใจหรือภาวะของการมีอารมณ์ในทางบวก ที่มีผลเกิดขึ้นเนื่องจากการประเมินประสบการณ์ในงานของคนๆ หนึ่ง ที่ทำให้เกิดขึ้นด้วยตัวของเขาเอง และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเหตุการณ์ปัจจุบันหรืออดีต

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจได้ว่าเป็นการแสดงความรู้สึกดีใจ ยินดีของเฉพาะบุคคลในการตอบสนองความต้องการในส่วนที่ขาดหายไป ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยปัจจัยเหล่านั้นสามารถสนองความต้องการของบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ ได้อย่างเหมาะสม และเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมของบุคคลที่จะเลือกปฏิบัติในกิจกรรมนั้นๆ

### การวัดความพึงพอใจ

ภณิดา ชัยปัญญา (2541: 11-12) ได้กล่าวไว้ว่าการวัดความพึงพอใจนั้น สามารถทำได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

1. การใช้แบบสอบถาม เพื่อต้องการทราบความคิดเห็น ซึ่งสามารถทำได้ในลักษณะกำหนดคำตอบให้เลือก หรือตอบคำถามอิสระ คำถามดังกล่าว อาจถามความพอใจในด้านต่างๆ
2. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจทางตรง ซึ่งต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ดี จะได้ข้อมูลที่เป็นจริง

3. การสังเกต เป็นวิธีวัดความพึงพอใจโดยการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลเป้าหมาย ไม่ว่าจะแสดงออกจากการพูด กริยา ท่าทาง วิธีนี้ต้องอาศัยการกระทำอย่างจริงจัง และสังเกตอย่างมีระเบียบแบบแผน

### ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ

ความพึงพอใจของมนุษย์ เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่เป็นนามธรรม ไม่สามารถมองเห็นเป็นรูปร่างได้ การที่เราจะทราบว่า บุคคลมีความพึงพอใจหรือไม่ สามารถสังเกตโดยการแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน และต้องมีสิ่งเร้าที่ตรงต่อความต้องการของบุคคลจึงจะทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจ ดังนั้น การสร้างสิ่งเร้าจึงจะเป็นแรงจูงใจของบุคคลนั้นให้เกิดความพึงพอใจในงานนั้น

สมพงษ์ เกษมสิน (2526: 305-306) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการจูงใจของ Maslow ว่า Maslow ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการจูงใจ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายได้ตั้งสมมุติฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ ดังนี้

1. มนุษย์มีความต้องการ ความต้องการมีอยู่เสมอและไม่มีสิ้นสุด ความต้องการใดที่ได้รับการตอบสนองแล้วความต้องการอย่างอื่นจะเข้ามาแทนที่ ขบวนการนี้ไม่มีที่สิ้นสุด และเกิดจนตาย
2. ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป ความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนองเท่านั้นที่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรม
3. ความต้องการของมนุษย์มีลำดับชั้น ตามความสำคัญ (a hierarchy of needs) กล่าวคือ เมื่อความต้องการในระดับต่ำ ได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการในระดับสูงก็จะเรียกร้องให้มีการตอบสนอง

ธงชัย สันติวงษ์ (2530: 390-391) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความต้องการ ว่า Alderfer ได้แสดงทฤษฎี ERG ซึ่งพัฒนาจากทฤษฎีของ Maslow แต่รูปแบบและจุดเด่นต่างกัน จากการศึกษาของ Alderfer เห็นว่า ความต้องการของมนุษย์น่าจะเป็น 3 ประเภท ดังนี้

ความต้องการอยู่รอด (existence) เป็นความต้องการทางร่างกายและปรารถนาอยากมีสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ความต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น ซึ่งความต้องการอยู่รอดนี้เทียบกับความต้องการทางร่างกายและด้านความปลอดภัยของ Maslow

ความสัมพันธ์ทางสังคม (related needs) เช่นความต้องการเป็นผู้นำ ความต้องการเป็นผู้ตามความต้องการ อยากมีสายสัมพันธ์ทางมิตรภาพกับคนอื่นๆ ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคม เทียบได้กับความต้องการความมั่นคง ความต้องการทางสังคม ของ Maslow

ความต้องการก้าวหน้าและเติบโต (growth) เป็นความต้องการที่จะพัฒนาการเปลี่ยนแปลงฐานะเทียบได้กับความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จทางใจตามที่ได้นึกคิดไว้ของ Maslow

## 2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตรแบบมีพันธะสัญญา

ทองโรจน์ อ่อนจันทร์ อ้างใน นรินทร์ ศรีวิชัย (2547: 6) กล่าวถึง การเกษตรแบบมีสัญญา ว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้เกษตรกรสามารถเลือก เพื่อลดความเสี่ยง เพราะว่าการเกษตรเป็นธุรกิจที่มีความเสี่ยงสูง กล่าวคือ เกษตรกรจะประสบปัญหาการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศ การแพร่ระบาดของโรค และแมลงศัตรูพืช และเปลี่ยนแปลงของราคาผลผลิตที่เกิดจากความแตกต่างระหว่างราคาผลผลิตที่เกษตรกรคาดว่าจะขายได้ เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวกับราคาที่เกษตรกรขายได้จริง โดยในทางปฏิบัติเกษตรกรสามารถที่จะเลือกวิธีที่นำมาใช้ เพื่อลดความเสี่ยงภัยทางการเกษตรได้ ดังนี้

1. การประกันภัย (insurance) ในการผลิตทางการเกษตร เป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยทำให้เกษตรกรลดความสูญเสียจากสภาพการณ์ ธรรมชาติและโรคแมลง ความเสี่ยงดังกล่าว บริษัทผู้รับประกันภัยสามารถที่จะยอมรับภาระความเสี่ยงเหล่านั้นได้
2. การผลิตหลายอย่าง (diversification) ในช่วงเวลาเดียวกันหรือผลิตพืชอย่างเดียวกันแต่ขายในเวลาที่แตกต่างกันเพื่อเป็นการกระจายความเสี่ยงด้านรายได้และด้านราคาผลผลิต แต่การผลิตหลายอย่างนี้จะเป็นการลดรายได้เฉลี่ยและเพิ่มต้นทุนในการผลิตเนื่องจากขนาดการผลิตไม่เหมาะสม
3. การซื้อขายตามสัญญา (contract) เป็นการทำสัญญากดลงซื้อขายผลผลิตกันไว้ก่อนเพื่อเป็นการป้องกันความเสี่ยงทางด้านราคา ภายใต้การผลิตแบบซื้อขายตามสัญญานี้ ผู้ผลิตจะยกภาระความเสี่ยงในการเปลี่ยนแปลงของราคา ไปสู่ผู้ซื้อได้ในระดับหนึ่ง
4. การก่อให้เกิดการคล่องตัวในการผลิต (flexibility) เป็นการจัดการฟาร์มที่มุ่งให้เกิดความคล่องตัวและสอดคล้องกับแผนการผลิตในการที่จะตัดแปลง ปรับปรุงกิจการฟาร์ม เพื่อรองรับการผลิตที่แปรผัน
5. การสร้างสภาพคล่อง (liquidity) เป็นการจัดการฟาร์มให้สินทรัพย์ต่าง ๆ มีสภาพคล่อง คือ สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นเงินสดได้ทันทีที่ต้องการ

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2536:31-35) ให้ความหมายของการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาผูกพันว่า หมายถึง การทำการผลิตในลักษณะที่มีข้อตกลงหรือสัญญาต่างๆระหว่าง

เกษตรกรและนิติบุคคล เช่น โรงงานแปรรูปหรือบริษัท พ่อค้าทั่วไป สัญญานี้อาจตกลงด้วยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษร โดยระบุเงื่อนไขเกี่ยวกับการผลิตและการตลาด ซึ่งจะตกลงกันก่อนจะทำการผลิตเป็นระบบที่มีการตกลงระหว่างคู่สัญญาทั้ง 2 ฝ่าย คือ โรงงานแปรรูปกับเกษตรกร ซึ่งจะมีการผูกพันกันใน 3 ลักษณะ คือ ผูกพันเฉพาะการผลิต โดยโรงงานแปรรูปให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิต การให้กู้ยืมเงินแก่เกษตรกร ผูกพันเฉพาะการตลาด โดยกำหนดปริมาณการซื้อขายในราคาที่ตกลงกันไว้ล่วงหน้าแล้ว และผูกพันด้านการผลิตและการตลาด โดยโรงงานแปรรูปจะให้ความช่วยเหลือในด้านสินเชื่อ ปัจจัยการผลิต ความรู้และเทคโนโลยีต่างๆ เกษตรกรต้องขายผลผลิตให้แก่โรงงานตามจำนวนและราคาที่ตกลงกันไว้ในสัญญา

กรมส่งเสริมการเกษตร (2538: 32) อ้างถึงใน สุภาลักษณ์ ชัยอนันต์ (2540: 11) ให้ความหมายของระบบการผลิตแบบมีพันธะสัญญาผูกพัน (contract farming) ว่าเป็นการจัดการทางความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตกับผู้รับซื้อผลผลิตแบบแนวดิ่ง (vertical chain of production and marketing) โดยที่ผู้ซื้อสามารถกำหนดความแน่นอนของวัตถุดิบ ซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตร ที่เกษตรกรจะรับซื้อโดยที่ตัวเองไม่ต้องเป็นเจ้าของ (ownership) ของหน่วยการผลิตนั้นเสียเอง ซึ่งหมายถึงว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการยังเป็นอิสระ โดยเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตของตนอยู่ แต่มีการทำสัญญากับผู้รับซื้อล่วงหน้า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรเกี่ยวกับปริมาณ และคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตรที่ตนจะผลิตป้อนให้ โดยมีเงื่อนไขอย่างน้อย 2 ประการ คือ ประการแรก ผู้รับซื้อต้องสร้างหลักประกันในขบวนการผลิตของเกษตรกรในด้านต่างๆ เช่น ให้สินเชื่อ ให้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพ รวมถึงให้บริการส่งเสริมการเกษตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตของเกษตรกรในสัญญา การบริการที่ให้โดยผู้รับซื้อเช่นนี้ไม่ได้เป็นประโยชน์เฉพาะเกษตรกรในโครงการ ทางด้านคุณภาพวัตถุดิบที่โรงงานของตนต้องการอีกด้วย ประการที่สอง ผู้รับซื้อจะต้องสร้างหลักประกันทางด้านตลาด ให้แก่ผลผลิตที่เกษตรกรในโครงการผลิตได้ เช่น กำหนดราคาซื้อที่แน่นอนขึ้น

กรมส่งเสริมการเกษตร อ้างใน ถวิล กาวีสุข (2547: 4) กล่าวสรุปเกี่ยวกับแนวคิด โดยความหมายของระบบการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน (contract farming) ว่าเป็นการจัดการทางความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรที่เป็นผู้ผลิตกับผู้รับซื้อผลผลิตแบบแนวดิ่ง (vertical integration) หมายถึง การผลิตที่มีความต่อเนื่องกัน (successive stage of production) ตั้งแต่สองขั้นตอนขึ้นไป โดยมีลักษณะเป็น farm และ non - farm ซึ่งมาร่วมการดำเนินงานภายใต้หน่วยธุรกิจเดียวกัน โดยมีการตัดสินใจการจัดการและการประสานงานร่วมกันภายใต้สัญญา หรือข้อตกลงต่างๆ จากการสำรวจธุรกิจเกษตร ระหว่างเกษตรกรและหน่วยธุรกิจที่ร่วมกันดำเนินธุรกิจภายใต้สัญญาข้อตกลงระหว่างกันแล้วสามารถจำแนก vertical integration ได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. Non integration เป็นการดำเนินการธุรกิจการผลิตในลักษณะที่ไม่มีการทำสัญญาผูกพันใดๆ ระหว่างเกษตรกรกับหน่วยธุรกิจที่เกี่ยวข้องกัน เพียงแต่มีการซื้อขายระหว่างกันเท่านั้น เกษตรกรมีอิสระอย่างเต็มที่ในการตัดสินใจเลือกใช้ปัจจัยการผลิต และขายผลผลิตให้ใครก็ได้ที่ให้ราคาที่ดีที่สุด ผลเสียของลักษณะนี้คือ เกษตรกรจะต้องเป็นผู้ยอมรับความผันผวน ( fluctuation ) ทางด้านการผลิตและราคา

2. Quasi- integration หรือ contract farming เป็นการดำเนินการธุรกิจการผลิตภายใต้ข้อผูกพันที่ตกลงกันระหว่างเกษตรกรกับหน่วยธุรกิจที่เกี่ยวข้อง (contractors) ซึ่งสามารถจำแนกตามลักษณะของการผูกพันได้เป็น 2 รูปแบบดังนี้

2.1 Limited management contract คือ การทำธุรกิจภายใต้ข้อตกลงผูกพันร่วมกันระหว่างเกษตรกรกับหน่วยธุรกิจ (บริษัท) โดยทั่วไปลักษณะการผูกพันจะจำกัดเฉพาะด้านการผลิต กล่าวคือ บริษัท จะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิตที่จำเป็นให้กับเกษตรกร ในลักษณะที่เป็นสินเชื่อ เกษตรกรจะเป็นผู้รับภาระเกี่ยวกับการเปลี่ยนทางด้านราคา และปริมาณของผลผลิต หรือ เกษตรกรมีอิสระในการตัดสินใจ จัดจำหน่ายผลผลิตได้อย่างเต็มที่

2.2 Full management contract คือการทำธุรกิจภายใต้ข้อตกลงผูกพันร่วมกันระหว่างเกษตรกรกับหน่วยธุรกิจ(บริษัท) ทั้งทางด้านการผลิตและการตลาด กล่าวคือ บริษัท จะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิตที่จำเป็นให้กับเกษตรกร ในลักษณะที่เป็นสินเชื่อ โดยมีการประกันราคาการรับซื้อผลผลิต เพราะการผูกพันในกรณีนี้ เกษตรกรจะต้องปฏิบัติตามสัญญาอย่างเคร่งครัด และยินยอมให้บริษัทเข้ามาดูแลควบคุมการผลิต เพราะการตกลงผูกพันในลักษณะเช่นนี้ บริษัทจะเป็นผู้รับความเสี่ยงตามข้อตกลงและเงื่อนไขต่างๆ สำหรับเกษตรกรจะมีความเสี่ยงในการผลิตลดลง ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่ทำให้เกษตรกรสนใจเข้าร่วมโครงการในการผลิตดังกล่าว

3. Ownership integration through profit type firms หรือเรียกว่า company owned คือบริษัท จะเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตต่างๆ โดยเกษตรกรเป็นเพียงลูกจ้าง และต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของบริษัทอย่างเคร่งครัดวิธีการนี้เกิดขึ้นเนื่องจากเกษตรกรไม่มีความสามารถที่จะดำเนินการได้ด้วยตัวเอง คือ ขาดความรู้ในการผลิต ขาดแคลนเงินทุน ตลอดจนลักษณะการผลิตที่มีความเสี่ยงสูงต่อการขาดทุน

4. Farmer operating cooperative หรือ (ownership integration through cooperative) คือ เกษตรกรจะทำการรวมกลุ่มกันในการจัดตั้งองค์กรที่ไม่แสวงกำไรเพื่อจัดหาปัจจัยการผลิตที่จำเป็นต่างๆ และจัดการการตลาดให้สมาชิกของกลุ่มได้จำหน่าย

ซึ่งในแต่ละประเภทมีทั้งข้อดีและข้อเสียที่ต่างกัน โดยเกษตรกรจะเป็นผู้เลือกในแต่ละลักษณะตามความพร้อมของเกษตรกร ความพอใจ แหล่งเงินทุน และตามแหล่งของที่ชุมชน

อาศัย โดยการจัดทำในลักษณะดังกล่าวเพื่อดำเนินการให้เกิดการผลิตตามแต่ละชนิดที่เกษตรกร  
เลือก

### รูปแบบของการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน

การผลิตแบบมีสัญญาผูกพันมี 3 รูปแบบ (มนตรี กล้าขายและคณะ 2537: 12) ดังนี้

1. ประกันราคาผลผลิต ให้บริการส่งเสริมความรู้และเทคโนโลยี และสนับสนุน  
ปัจจัยการผลิต
2. ประกันราคาผลผลิตและให้บริการส่งเสริมความรู้และเทคโนโลยี
3. ประกันราคาผลผลิตอย่างเดียว

จากแนวความคิดดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า การผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน เป็นระบบการ  
ผลิตที่มีลักษณะข้อตกลงหรือสัญญาระหว่างเกษตรกรกับบริษัท ที่มีการตกลงล่วงหน้าที่จะส่งมอบ  
ผลผลิตให้แก่บริษัทในปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่กำหนดไว้ โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ บริษัท  
จะต้องสร้างหลักประกันในขบวนการผลิต รวมถึงหลักประกันในการส่งมอบวัตถุดิบที่ใช้ในการ  
ขยายการผลิตให้สามารถผลิตสินค้าได้ตามเป้าหมายอีกด้วย

### จุดเด่นและจุดด้อยของการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน

ในการดำเนินธุรกิจการผลิตแบบมีสัญญาผูกพันได้รับการพัฒนาและนำมาใช้ในการ  
ผลิตสินค้าเกษตร ซึ่งสามารถสรุปจุดเด่นและจุดด้อย ของการนำเอาระบบนี้มาใช้ พอสรุปได้ดังนี้  
(ชาลี เกตุแก้ว 2536: 20-21)

#### 1. จุดเด่น

- 1) เป็นการสร้างเสถียรภาพ (stability) ทั้งนี้เป็นผลอันเนื่องมาจากการ  
ผูกพันระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตและหน่วยธุรกิจ (บริษัท) ที่จะต้องจัดหาปัจจัยการผลิต สินเชื่อและ  
การตลาด ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจในด้านการผลิตและการตลาด ในขณะที่หน่วยธุรกิจ  
ก็มีความแน่ใจในปริมาณวัตถุดิบที่ต้องการเป็นการนำไปสู่เสถียรภาพที่เหมาะสม
- 2) เป็นการลดต้นทุนการผลิต (reduce production cost) การผลิตสินค้าใน  
ระบบนี้มีการนำเอาวิทยาการแผนใหม่ ในการผลิตให้มีปริมาณและคุณภาพตามความต้องการ ทำให้  
ต้นทุนการผลิตมีแนวโน้มลดลง
- 3) เป็นการสร้างทักษะในการจัดการด้านธุรกิจ (provision of business skill)  
การให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับด้านการผลิตของหน่วยธุรกิจ ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรมีทักษะในการ  
จัดการด้านธุรกิจและการตลาดเพิ่มขึ้น
- 4) เป็นการเพิ่มความรู้ (increased flow of information) การดำเนินธุรกิจ  
ร่วมกันทำให้เกษตรกรได้รับความรู้ ข่าวสารทั้งด้านการผลิตและการตลาด

5) เป็นการนำไปสู่ความร่วมมือและความเข้าใจ (cooperative and understanding) ทั้งนี้ผลของการผูกพันอย่างต่อเนื่องเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยสร้างความร่วมมือ ความเข้าใจระหว่างกัน

## 2. จุดด้อย

1) ลักษณะเฉพาะของสัญญาอาจทำให้เกษตรกรได้รับกำไรจากการผลิตจำกัดทำให้ขาดแรงจูงใจและความริเริ่มในการผลิต อีกทั้งเกษตรกรไม่สามารถขยายการผลิตได้เมื่อเงื่อนไขทางเศรษฐกิจมีความเหมาะสมในขณะเดียวกันที่หน่วยธุรกิจจะได้รับแรงจูงใจที่ดีกว่า เพราะการดำเนินงานจะขึ้นอยู่กับภาวะการตลาดเป็นสำคัญ

2) เกษตรกรผู้มีความชำนาญและการจัดการที่ดีอยู่แล้วจะเสียเปรียบในทางตรงกันข้ามหน่วยธุรกิจจะได้รับผลดีเพราะเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพเข้าร่วมโครงการทำให้ได้ผลผลิตตรงตามความต้องการของหน่วยธุรกิจได้

3) เกษตรกรมักขาดอำนาจในการต่อรองและขาดความรู้ในด้านการตลาด ในขณะที่หน่วยธุรกิจมีอำนาจในการต่อรองและความรู้ในด้านตลาดที่ดีกว่า

4) ด้านการลงทุนในสินทรัพย์ถาวร (fix investment capital) เกษตรกรเป็นผู้ลงทุน แต่หน่วยธุรกิจจะเป็นผู้ลงทุนผันแปร ซึ่งได้รับผลตอบแทนคืนทุนเร็วกว่าเกษตรกร เนื่องจากหน่วยธุรกิจจะทำการหักหนี้สินออกจากรายได้ของเกษตรกรก่อนจ่ายรายได้ส่วนเกินให้แก่เกษตรกร

5) การถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตบางอย่าง ที่หน่วยธุรกิจถ่ายทอดสู่เกษตรกร ในบางครั้งยังไม่ได้ผ่านการเห็นผลที่แน่นอนและประจักษ์ในระยะเวลาอันพอสมควร อาจส่งผลกระทบต่อผลผลิตและรายได้ของเกษตรกรโดยตรง

6) การเพิ่มมาตรฐานที่รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร เป็นการคุ้มครองตนเองของหน่วยธุรกิจ เพื่อให้มีต้นทุนคงที่หรือมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะในช่วงที่ผลผลิตมีมาก จะส่งผลต่อรายได้ของเกษตรกรที่เข้าสู่ระบบการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน

### 3. การผลิตมันฝรั่งในประเทศไทย

ปัจจุบันประเทศไทยมีการนำเข้าหัวพันธุ์มันฝรั่งปีหนึ่งประมาณ 7,000 ตัน คิดเป็นมูลค่ามากกว่า 300 ล้านบาท (สำนักงานวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร 2545: 5) จะเห็นได้ว่ามันฝรั่งมีบทบาทสำคัญต่อการบริโภคของคนไทยในปัจจุบัน แหล่งที่ปลูกมันฝรั่งที่สำคัญของประเทศไทยอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดตาก

สำหรับการผลิตมันฝรั่งในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือการผลิตมันฝรั่งเพื่อบริโภคสด (คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 10) และการผลิตมันฝรั่งเพื่อแปรรูปครบวงจร (คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 90) ซึ่งการปลูกมันฝรั่งส่วนใหญ่ปลูกในสภาพนาเขตชลประทาน โดยปลูกมันฝรั่งตามหลังเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว (ช่วงเดือนพฤศจิกายน-มีนาคม) การผลิตมันฝรั่งหลังการทํานามีสภาพค่อนข้าง สูง เพราะช่วงฤดูกาลทํานาช่วยตัดวงจรของโรคแมลง

การผลิตมันฝรั่งในจังหวัดเชียงใหม่มีลักษณะของการผลิตแบ่งออกเป็น 2 ประเภท (สุใจ พุดหน้อย 2546: 10) ได้แก่

#### 1. การผลิตมันฝรั่งเพื่อบริโภคสด

เป็นการผลิตเพื่อบริโภคภายในประเทศ พันธุ์ที่นิยมปลูกคือ สปนด้า โดยมีสหกรณ์ผู้ปลูกมันฝรั่งในจังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้นำเข้ามาปลูก โดยทางสหกรณ์จะส่งเสริมโดยผ่านหัวหน้ากลุ่มผู้ปลูกมันฝรั่ง และมีปัจจัยการผลิต เช่น หัวพันธุ์มันฝรั่ง ปุ๋ยเคมี และสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยให้ในรูปแบบของสินเชื่อ

#### 2. การผลิตมันฝรั่งเพื่อแปรรูป

เป็นการผลิตเพื่อแปรรูปสำหรับส่งบริษัท หรือโรงงานอุตสาหกรรมการแปรรูปเท่านั้น การผลิตประเภทนี้ เป็นลักษณะของตลาดข้อตกลง ผู้ซื้อ ซึ่งบริษัทหรือโรงงานจะดำเนินการส่งเสริมผ่านตัวแทนบริษัท หรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของบริษัท โดยให้คำแนะนำและให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น หัวพันธุ์มันฝรั่ง ปุ๋ยเคมี และสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชให้แก่ตัวแทนหมู่บ้าน หรือเกษตรกรในรูปแบบสินเชื่อ และจะหักเงินค่าวัสดุการเกษตรเมื่อขายผลผลิตให้แก่โรงงาน ทั้งนี้เกษตรกรจะต้องไม่นำผลผลิตไปขายให้บุคคลอื่น โดยตัวแทนหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของบริษัทจะออกพื้นที่เพื่อเยี่ยมชมแปลง ให้คำแนะนำและคอยให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆตามที่เกษตรกรต้องการ การผลิตมันฝรั่งแบบมีสัญญาผูกพันอย่างเป็นระบบ การผลิตที่มีลักษณะข้อตกลง หรือสัญญาระหว่างเกษตรกรกับบริษัทจะต้องมีราคาประกันที่แน่นอน

### การส่งเสริมของบริษัท

บริษัท เป๊ปซี่-โคล่า (ไทย) เทรดดิ้ง จำกัด เป็นบริษัทหนึ่งที่มีการส่งเสริมแบบมี Contract กับเกษตรกร โดยดำเนินการส่งเสริมผ่านตัวแทนของบริษัท หรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตรของบริษัท ซึ่งจะทำให้การสนับสนุนในด้านปัจจัยการผลิต เช่น หัวพันธุ์มันฝรั่ง สารเคมี และปุ๋ยเคมี ตลอดจนให้คำแนะนำและคอยให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ตามที่เกษตรกรต้องการ ขึ้นตอนการส่งเสริมของบริษัท

1. จัดประชุมกลุ่มเกษตรกรที่สนใจปลูกมันฝรั่งกับบริษัท โดยนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการปลูก การดูแลรักษา เงื่อนไขในการเข้าร่วมโครงการ
2. ทำสัญญาซื้อขายหัวพันธุ์ ปัจจัยการผลิต และผลผลิตมันฝรั่ง ซึ่งในสัญญาจะระบุถึง ราคาปัจจัยการผลิต ราคารับซื้อผลผลิต เงื่อนไขคุณภาพของผลผลิตที่รับซื้อ ข้อกำหนดเกี่ยวกับระยะเวลาการชำระเงิน และการห้ามขายผลผลิตให้กับผู้อื่น
3. จ่ายปัจจัยการผลิต ได้แก่ หัวพันธุ์มันฝรั่ง ปุ๋ย สารเคมี ตลอดจนถึงสิ่งอื่นใดที่จำเป็นในการใช้เพาะปลูกมันฝรั่ง โดยให้ในรูปของสินเชื่อ
4. ให้คำแนะนำและควบคุมการผลิต โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของบริษัท ประจำอยู่ในพื้นที่ เพื่อให้คำแนะนำในทุกช่วงระยะเวลาการปลูกอย่างครบถ้วน
5. รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรตามราคาที่ระบุไว้ในสัญญา โดยกำหนดจุดรับซื้อที่ใกล้เคียงพื้นที่เพาะปลูก และดำเนินการรับซื้อผลผลิตตามเงื่อนไขและมาตรฐานของบริษัท
6. จ่ายเงินค่าผลผลิตตามระยะเวลาที่กำหนดในสัญญา โดยหักค่าปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรเบิกจากบริษัทไป

### 4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

#### ด้านสังคมและเศรษฐกิจ

จันทร์จิรา สุขเกษม (2535: 62) ได้ศึกษาผลกระทบของการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันต่อเทคโนโลยีการผลิตของเกษตรกรรายย่อยในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผลตอบแทนของการผลิตมะเขือเทศของเกษตรกรในระบบสัญญาสูงกว่าของเกษตรกรนอกระบบสัญญา คือ 3,944 และ 1,703 บาทต่อไร่ ตามลำดับ และพบว่า ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกมะเขือเทศแบบมีสัญญาผูกพันส่วนใหญ่ จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนพื้นที่ปลูกทั้งหมดของเกษตรกรในระบบเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน จะทำการปลูกพืชอื่นในฤดูกาลเดียวกันกับการ

ปลูกมะเขือเทศ และยังพบว่าการใช้แรงงานในการผลิตจะใช้มากที่สุดในกิจกรรมเก็บเกี่ยวและการคัดเกรด ลักษณะการผลิตบริษัทจะทำสัญญากับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งพ่อค้าคนกลางจะทำสัญญาด้วยวาจา กับเกษตรกรอีกทอดหนึ่ง การให้สินเชื่อในการผลิตจะเป็นปัจจัยด้านเมล็ดพันธุ์ส่วนราคามีความเคลื่อนไหวขึ้นลงตามภาวะตลาด แม้ว่าจะมีการประกันราคาขั้นต่ำ บริษัทไม่ช่วยเหลือในบริการความรู้เทคโนโลยีและสินเชื่อปัจจัยการผลิตด้านอื่น ๆ

กองวิจัยเศรษฐกิจ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2536: 31-35) ได้ศึกษาถึงสัญญาซื้อขายผูกพันการผลิตข้าวโพดฝักอ่อนของเกษตรกรกับเอกชน โดยเลือกพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และอำเภอสว่างห้วยรี จังหวัดสิงห์บุรี ในการเพาะปลูก 2534-2535 ระหว่างผู้ปลูกและผู้รับซื้อ ผลการศึกษาพบว่าผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ในอำเภอดำเนินสะดวกมีพื้นที่ถือครองประมาณ 14.2 ไร่ต่อครัวเรือน ใช้ที่ดินปลูกข้าวโพด 7.13 ไร่ต่อครัวเรือน เป็นหนี้จากการกู้ยืมในระบบรายได้เฉลี่ย 1,482.5 บาทต่อไร่ กำไรสุทธิเท่ากับ -223.32 บาทต่อไร่ อัตราผลตอบแทนจากการลงทุน จึงเท่ากับร้อยละ -13.9 วิธีการจำหน่ายผลผลิต ผู้ปลูกจะได้รับสินเชื่อ จากพ่อค้าท้องถิ่นในด้านปัจจัยการผลิต เมื่อขายผลผลิตก็ขายให้พ่อค้าคู่สัญญาเท่านั้น แต่มีอิสระในการจัดการผลผลิตต่างๆ ด้าน ส่วนผู้ปลูกข้าวโพดฝักอ่อนในอำเภอสว่างห้วยรี ถือครองที่ดินเฉลี่ย 28.04 ไร่ต่อครัวเรือน ใช้ที่ดินปลูกข้าวโพดเฉลี่ย 2.8 ไร่ต่อครัวเรือน มีหนี้สินส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมในระบบ รายได้เฉลี่ย 2,423.63 บาทต่อไร่ กำไรสุทธิเท่ากับ 340.44 บาทต่อไร่ อัตราผลตอบแทนจากการลงทุน ร้อยละ 16.34 ข้อตกลงการจำหน่ายผลผลิต ให้แก่บริษัท Agro-US ซึ่งเป็นผู้ให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต ถ้าขายให้คนอื่นจะถูกปรับ 20 เท่าของมูลค่า เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากบริษัทเท่านั้น การกำหนดราคารับซื้อ รัฐบาลจะเข้ามากำหนดราคาด้วยและช่วยเหลือผู้ปลูกที่เข้าร่วมโครงการกับบริษัทลักษณะข้อตกลงจะเน้นลายลักษณ์อักษรและบริษัทจะประกันราคาให้แก่ผู้ปลูกล่วงหน้า

สาคร มีนุ่น (2543: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การปลูกมันฝรั่งแบบมีสัญญาผูกพัน (ส่งเสริมโดยบริษัทเอกชน) และการปลูกมันฝรั่งแบบทั่วไปในพื้นที่อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การปลูกมันฝรั่งแบบมีสัญญาผูกพันมีผลผลิตต่อไร่สูงกว่าการผลิตมันฝรั่งแบบทั่วไป ในขณะที่มีต้นทุนการผลิตต่อไร่ต่ำกว่ามันฝรั่งแบบทั่วไป

ลือศักดิ์ คงสุข (2545: 45 – 52) ได้ศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกร ผู้ปลูกถั่วเหลือง ฝักสดแบบครบวงจร ในเขตอำเภอนิคมบ่งช้าง จังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรมีพื้นที่ปลูกเฉลี่ย 9.90 ไร่ต่อราย มีต้นทุนการผลิตเฉลี่ย 6,297.9 บาทต่อไร่ ได้รับผลผลิตเฉลี่ย 1,041.02 กิโลกรัมต่อไร่ มีรายได้เฉลี่ย 13,131.18 บาทต่อไร่ มีการใช้เทคโนโลยีการผลิตตามคำแนะนำครบทุกรายต่อไร่ ตั้งแต่เริ่มปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวต่อไร่

สุใจ พุดหน้อย (2546: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเป็นสมาชิกกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่งในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 50 ปี อายุเฉลี่ย 44 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีประสบการณ์ในการปลูกมันฝรั่งโดยเฉลี่ย 6 ปี มีพื้นที่เป็นของตนเองและเช่า มีพื้นที่เฉลี่ย 6 ไร่ เป็นพื้นที่ปลูกมันฝรั่ง 3-4 ไร่ มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 คน มีแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 2 คน เกษตรกรมีรายได้เฉลี่ย 111,961.42 บาท โดยมีรายได้จากการปลูกมันฝรั่งเฉลี่ย 68,895.52 บาท

นรินทร์ ศรีวิชัย (2547: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการปลูกมะเขือม่วงญี่ปุ่น แบบมีพันธะสัญญา ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า พื้นฐานของเกษตรกรส่วนใหญ่ ร้อยละ 74.5 เป็นเพศชาย และส่วนใหญ่จะมีอายุอยู่ระหว่าง 36-45 โดยมีอายุเฉลี่ย 43.43 ปี มีระดับการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่ร้อยละ 71.0 เป็นชาวไทย และร้อยละ 89.0 แต่งงานมีครอบครัว มีพื้นที่ทำกินเฉลี่ย 1.97 ไร่/ราย ร้อยละ 66.9 มีแรงงานในครัวเรือน 1-2 คน และร้อยละ 64.7 ไม่มีการจ้างแรงงานในการปลูกฯ มีรายได้จากการขายมะเขือม่วง รวมเฉลี่ย 27,848.31 บาท/รุ่น เกษตรกรทั้งหมดได้รับสินเชื่อการปลูกฯ จากบริษัท ส่วนใหญ่ร้อยละ 45.3 เก็บเกี่ยวในช่วงเวลา 06.00 – 07.00 น. ส่วนใหญ่ร้อยละ 43.0 พบเจ้าหน้าที่ส่งเสริม 3-4 ครั้ง/เดือน ระยะทางจากพื้นที่ปลูกถึงโรงงานเฉลี่ย 156.59 กิโลเมตร

#### ด้านการผลิตแบบมีพันธะสัญญา

ชาติ เกตุแก้ว (2532: 17-19) ได้ศึกษาโครงการส่งเสริมการปลูกมันฝรั่งแบบครบวงจรในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีการนำเกษตรกรแบบมีสัญญาผูกพันมาใช้ในการปลูกมันฝรั่งของเกษตรกร ภายได้ความร่วมมือระหว่างสำนักงานเกษตรอำเภอสันทราย บริษัทผู้ดำเนินธุรกิจแปรรูปมันฝรั่งและกลุ่มเกษตรกร ผลการศึกษา พบว่า โครงการดังกล่าวอำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกรในลักษณะของรายได้ที่มีเสถียรภาพขึ้น มีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอน และลดปัญหาการขาดแคลนเงินทุน ส่วนบริษัทฯ สามารถจัดหาผลผลิตได้เพียงพอกับความต้องการวัตถุดิบของโรงงานแปรรูป นอกจากนี้ ชาติ เกตุแก้ว (2536: 17) ยังได้ศึกษาการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันในประเทศไทยเกี่ยวกับบทบาทของภาครัฐ และภาคเอกชน พบว่า การแนะนำส่งเสริมการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันในรูปแบบของโครงการต่าง ๆ ไปสู่การผลิตของเกษตรกรเป็นแนวทางในการถ่ายทอดวิทยาการผลิตใหม่แก่เกษตรกร ทำให้เกษตรกรมีความรู้ด้านการผลิตและการตลาดมากขึ้น

ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ และคณะ (2539: 90-101) ได้ศึกษาและวิเคราะห์การผลิตแบบมีสัญญาผูกพันที่ได้ดำเนินการไปแล้วในสินค้าเกษตรหลายชนิดในภาคเหนือ ที่มีการทำสัญญาผูกพันระหว่างเกษตรกรและโรงงานผู้รับซื้อผลผลิต ซึ่งให้เห็นศักยภาพของการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพัน

และแนวทางการพัฒนาความรู้ของเกษตรกร เพื่อการพัฒนาการเกษตรให้ยั่งยืนโดยเพิ่มผลผลิตภาพของเกษตรกรรายย่อย และเพิ่มอุปทานของธุรกิจเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพด้วยต้นทุนที่ต่ำลง การเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันที่จะประสบความสำเร็จ จะเป็นระบบธุรกิจครบวงจรหรือการรวมกิจการ ในแนวคิด นำมาซึ่งประสิทธิภาพการผลิตทุกระดับ เกษตรกรมีรายได้ที่ค่อนข้างแน่นอน และสูงกว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น มีการชดเชยความเสียหายให้แก่เกษตรกรที่เกิดความสูญเสียจากภาวะที่ไม่สามารถควบคุมได้ จะสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรได้มาก มีการจัดสินเชื่อให้เกษตรกรในด้านปัจจัยการผลิต ในด้านความมั่นคงของเอกชนผู้รับซื้อ ซึ่งบริษัทนั้นต้องมีลักษณะมั่นคงและมีตลาดแน่นอน ในด้านการมีภาระหนี้มากจะเป็นปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าร่วมการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันมากขึ้นเพราะเกษตรกรมีข้อจำกัดเรื่องสินเชื่อ และในด้านการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่รัฐบาล หากเจ้าหน้าที่รัฐบาลเข้ามามีส่วนรู้เห็นและใกล้ชิดข้อพิพาทจะทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจมากขึ้น ซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐควรเป็นผู้มีความรู้ในด้านธุรกิจและการจัดการพอสมควร

เรือนมูล ระวังทรัพย์ (2540: 1-3) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ศักยภาพทางการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันในจังหวัดเชียงใหม่ โดยวิเคราะห์องค์ประกอบของต้นทุนและผลตอบแทนของการผลิตพืชในระบบสัญญาผูกพันด้วยวิธีงบประมาณ และวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตสูง โดยเฉพาะต้นทุนที่เป็นเงินสด ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายสัดส่วน คือ ประสิทธิภาพในการผลิต และขนาดพื้นที่ถือครองทั้งหมดของเกษตรกร การศึกษาจำนวนแรงงานการเกษตรในครัวเรือน การผลิตพืชในระบบสัญญาผูกพันมีความเสี่ยงทางด้านราคาในระดับต่ำ

สุภาลักษณ์ ชัยอนันต์ (2540: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกร ที่มีต่อโครงการส่งเสริมการปลูกมะเขือเทศแบบมีสัญญาผูกพัน ในจังหวัดลำปางพบว่ามีความสนใจในด้านตลาดและราคามากที่สุด เกษตรกรคิดว่าปลูกแล้วสามารถขายให้โรงงานได้แน่นอน มีความเชื่อถือต่อตัวแทนเกษตรกรสูง มีความพึงพอใจในการการขอรับใบนำหน้จากบริษัทมากที่สุด

ลือศักดิ์ คงสุข (2545: 45 – 52) ได้ศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกร ผู้ปลูกถั่วเหลืองฝักสดแบบครบวงจร ในเขตอำเภอนิคมบ่งช้าง จังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรมีความพึงพอใจด้านการพัฒนาความรู้เกษตร การสนับสนุนด้านการผลิตและการสนับสนุนด้านการตลาดในระดับมากพึงพอใจด้านการผลิตระดับปานกลาง พึงพอใจโดยรวมในระดับมาก ขนาดพื้นที่ปลูกและผลผลิตที่ได้รับมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของเกษตรกร ปัญหาของเกษตรกรในการผลิตคือ ศัตรูถั่วเหลืองการใช้สารเคมีไม่ถูกต้อง ด้านสนับสนุนการผลิต

มีปัญหาแหล่งน้ำไม่เพียงพอ แรงงานไม่เพียงพอไม่มีเงินสำรองเพื่อจ่ายค่าแรงงานในช่วงเก็บเกี่ยว  
ผลผลิต พนักงานบริษัทดูแลไม่ทั่วถึง ด้านการสนับสนุนปัจจัยการผลิตพบว่า ปัจจัยการผลิตมี  
ราคาสูง เมล็ดพันธุ์ไม่เพียงพอกับความต้องการ และด้านสนับสนุนการตลาดพบว่าเกษตรกร  
บางส่วนไม่ทราบรายละเอียดการสำรวจ คุณภาพผลผลิตที่ชัดเจนและมีการคัดเกรด ก่อนข้างมาก

นรินทร์ ศรีวิชัย (2547: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการปลูก  
มะเขือม่วงญี่ปุ่น แบบมีพันธะสัญญา ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า ระดับความพึง  
พอใจของเกษตรกรต่อการปลูกมะเขือม่วงญี่ปุ่นแบบมีพันธะสัญญาพบว่าเกษตรกรมีความพึงพอใจ  
ต่อสินเชื่อการเกษตร พนักงานรับซื้อผลผลิต การเข้ารับซื้อผลผลิตในพื้นที่ การรักษาคุณภาพ  
ผลผลิต และการกำหนดวันเวลาซื้อขายผลผลิตในระดับมาก ส่วนในประเด็นของการเตรียมการ  
ปลูก การจัดหาต้นกล้า และวัสดุการเกษตรให้เกษตรกร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรให้คำแนะนำ  
การกำหนดมาตรฐานการรับซื้อผลผลิตตามเกรด และเอกสารการรับซื้อผลผลิต เกษตรกรมีความ  
พึงพอใจในระดับปานกลาง

#### ด้านปัญหาและข้อเสนอแนะในการผลิตแบบมีพันธะสัญญา

อุดม เกิดพิบูลย์ (2532: 10-11) ได้ศึกษาถึงปัจจัยความสำเร็จในระบบเกษตรตาม  
สัญญาว่าจ้างในภาคเหนือตัวอย่างศึกษาจังหวัดลำปาง เชียงราย เชียงใหม่ พืชที่ศึกษาคือข้าวบาสมา  
ติ ข้าวโพดฝักอ่อน สตรอเบอร์รี่ แดงโซโห มะเขือเทศ จิงอ้อน และฝ้าย ผลการศึกษาพบว่า บางครั้ง  
ความไม่แน่นอนจากทั้งผู้ผลิตและผู้รับซื้อผลผลิต เป็นผลให้มีผลผลิตส่วนเกินมากเกินไปและ  
บางครั้งอาจเกิดการขาดแคลนผลผลิต ซึ่งการตัดสินใจที่จะทำการผลิตสินค้าเกษตรมักจะขึ้นอยู่กับ  
ราคาผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับหลังการเก็บเกี่ยว แต่บางครั้งเกษตรกรอาจคาดการณ์ผิด

ผลจากการศึกษางานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันในพืช  
หลายชนิด พบว่า เกษตรกรมีความมั่นใจในเรื่องของการมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอนมากกว่า  
การซื้อขายแบบเสรี เกษตรกรลดภาระปัญหาการขาดแคลนเงินทุนและได้รับการสนับสนุนในด้าน  
สินเชื่อปัจจัยการผลิต เกษตรกรได้รับความรู้ในการผลิต การตลาด และได้รับการถ่ายทอดวิทยาการ  
แผนใหม่มากขึ้น เกษตรกรมีรายได้ที่ค่อนข้างแน่นอนและสูงกว่ากิจกรรมการเกษตรอื่น ในส่วน  
ของโรงงานสามารถหาวัตถุดิบได้เพียงพอต่อความต้องการ และมีปริมาณที่สม่ำเสมอ ซึ่งงานวิจัยที่  
เกี่ยวข้องเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยเป็นอย่างมาก